

Коляда Наталя
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної
педагогіки та історії педагогіки
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

«ПОХІД ЗА КУЛЬТУРУ» ЯК ПРОЯВ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПІОНЕРІЇ (КІНЕЦЬ 20-Х РОКІВ ХХ СТ.)

У статті висвітлено історико-педагогічний аспект проведення культпоходу – одного із важливих проявів соціальної активності української піонерії кінця 20-х років ХХ ст. у різних формах – від роботи на місцях (взаємодопомоги, вивчення побуту дітей у сім'ї, стану бібліотек, створення дитячих куточків тощо) до проведення всеукраїнських та всесоюзних заходів (суботників, оглядів піонерських загонів, зборів, конференцій, конкурсів, експедицій тощо). На думку автора, культурний похід української піонерії (так званий «похід за культуру») став значним поштовхом до поживлення усієї роботи піонерської організації та підвищення дитячої соціальної активності – однієї з важливих соціально-педагогічних засад організації дитячого руху зазначеного періоду.

Ключові слова: культпохід, дитячий рух, піонерська організація, соціальна активність.

В статье освещены историко-педагогический аспект проведения культпохода – одного из важных проявлений социальной активности украинской пионерии конца 20-х годов ХХ ст. в различных формах – от работы на местах (взаимопомощи, изучения быта детей в семье, состояния библиотек, создания детских уголков и т.д.) до проведения всеукраинских и всесоюзных мероприятий (субботников, смотров пионерских отрядов, собраний, конференций, конкурсов, экспедиций и т.д.). По мнению автора, культурный поход украинской пионерии (так называемый «поход за культуру») стал значительным толчком к оживлению всей работы пионерской организации и повышения детской социальной активности – одной из важных социально-педагогических основ организации детского движения указанного периода.

Ключевые слова: культпоход, детское движение, пионерская организация, социальная активность.

The article highlights the historical and pedagogical aspect of kultpohodu – one of the most important manifestations of social activity Ukrainian Pioneers and 20 years of the twentieth century in various forms – from working on the ground (mutual study of life of children in the family, state libraries, a children's corners, etc.) for the national and Union measures (subbotnik, reviews pioneer groups, meetings, conferences, competitions, expeditions etc.). The author believes that cultural campaign Ukrainian Pioneers (the so-called «campaign for a culture») was a significant impetus to the recovery of all of the Pioneer

organization and improve children's social activity – one of the important social and educational foundations of children's movement of the period.

Key words: *kultpohid, children's movement, the Pioneer organization, social activity.*

«Нова етика ставлення до дитинства», проголошена керівниками держав світу, учасниками Всесвітньої зустрічі на вищому рівні в інтересах дітей в ООН (Нью-Йорк, 30 вересня 1990 року), передбачає, що тільки відповідно до того, як суспільство захищає своїх дітей і піклується про них, вимірюється його цивілізованість, перевіряється його гуманність і складається його майбутнє.

Реалізація прав та інтересів дітей здійснюється, зокрема, через дитячий рух – об'єктивну соціально-педагогічну реальність, специфічне середовище соціального виховання, інститут громадянського становлення юної особистості.

Дитячий рух як специфічний соціокультурний феномен на різних етапах становлення та розвитку має унікальний досвід, переосмислення якого з позицій сучасної теорії виховання, обґрунтування педагогічної концепції діяльності сучасних дитячих громадських структур в системі соціального виховання підростаючого покоління в нових соціокультурних умовах – основне завдання історико-педагогічного дослідження.

Дитячий рух, як і будь-яке соціальне явище, в своєму розвитку зазнавав різних змін трансформацій, переживав часи розквіту та занепаду. Предметом нашого дослідницького інтересу стала діяльність одного з яскравого представників вітчизняного дитячого руху – піонерської організації України кінця 20-х років ХХ ст. – періоду завершення організаційного оформлення комуністичного дитячого руху у формі піонерії – соціально-педагогічної реальності, нового засобу цільового соціального виховання підростаючого покоління.

Саме на цей час припадає активізація соціальної активності дітей та молоді. Зокрема, однією з яскравих та цікавих сторінок в боротьбі української піонерії за новий побут став «похід за культуру», так званий культпохід.

Незважаючи на різні, діаметрально протилежні, думки стосовно діяльності піонерської організації, її місця і ролі в суспільному, політичному розвитку країни, незаперечним, на нашу думку, залишається той факт, що саме ця дитяча громадсько-політична організація відіграла значну роль у виявленні дитячої активності, стала значним соціально-педагогічним фактором у розвитку дитинства.

Мета статті – висвітлити історико-педагогічний аспект проведення культпоходу як одного із важливих проявів соціальної активності української піонерії кінця 20-х років ХХ ст.

Документи і матеріали про стан дитячого руху та статистичні дані з регіонів свідчать про те, що на початок 1928 р. піонерська організація України

почала виходити із смуги труднощів, йшла шляхом підйому, віднайшла цікаві форми і методи роботи, відповідні інтересам і запитам дітей. Життя вимагало закріплення практичного досвіду, приведення його в певну систему, про що неодноразово зазначалося з «високих трибун».

Значним поштовхом до поживлення усієї роботи піонерської організації та підвищення дитячої соціальної активності став культурний похід (культпохід), рішення про проведення якого було прийняте на Пленумі Центрального бюро Комуністичного дитячого руху (ЦБ КДР) при Центральному Комітеті Всесоюзної Ленінської Комуністичної Спілки Молоді (ЦК ВЛКСМ), 7–11 вересня 1928 р. Серед інших ключових рішень у житті піонерії (проведення I Всесоюзного зльоту юних піонерів тощо) було обговорено питання про культпохід [9, с. 292].

Вересневий пленум ЦБ ЮП поставив перед усією організацією піонерів завдання по проведенню ряду конкретних заходів, що мали на меті дати дітям цікаві і корисні знання, задовольнити їх потреби у розвитку духовних і фізичних сил, в оволодінні життєвим досвідом. Серед піонерії було проголошено культурний похід під такими гаслами: «Зразково вчитися», «Ділом допомагати школі», «За здоровий побут – бій брудові, неуцтву, забобонам, антисанітарії, пияцтву, лайці», «Мило, зубну щітку, газету і книжку – в кожну хату», «Всіх дітей – до школи, неписьменних – до лікнепу» та ін. [9, с. 292].

Як свідчить аналіз тогочасної піонерської практики, ці та інші завдання виконувалися у різних формах – від роботи на місцях (взаємодопомоги, вивчення побуту дітей у сім'ї, стану бібліотек, створення дитячих куточків тощо) до проведення всеукраїнських та всесоюзних заходів (суботників, оглядів піонерських загонів, зборів, конференцій, конкурсів, експедицій тощо).

20 жовтня 1928 р. розпочався культурний похід піонерії України. ЦК ЛКСМУ поставив завдання охопити усіх дітей впливом піонерської організації. Це завдання мало в ті роки величезне значення, оскільки значна частина дітей на той час ще залишалася поза школою: «Діти-газетярі, діти-чистильники чобіт, діти хатні робітниці, діти, що працюють у кустарів, бездоглядні діти, мають бути узяті на облік; для них треба створити можливість вчитися і розумно відпочивати, для них в жилкоопах (житлових кооперативах – *Н.К.*) треба створити куточки організованого проведення дозвілля!» [3, с. 5].

Культурний похід піонерів проходив у руслі «загальної культурної революції» країни шляхом участі дітей у заходах з оздоровлення, підвищення культури побуту населення, боротьби з неписьменністю, з різними антисоціальними проявами у суспільстві тощо. З цього приводу ЦК ЛКСМУ і ЦБ КДР звернулися до усіх піонерів, школярів України: «Комсомольська армія рушила в культурний похід. Бруд, неуцтву, пияцтву, забобону, неписьменності, некультурності оголошена нещадна війна. Ми не залишимося в тилу. Ми не сидітимемо склавши руки в той час, коли тисячі дітей ще

знаходяться поза стінами школи, коли десятки тисяч рук не знають мила, коли вулиця ще міцно тримає у своїх руках сотні дітей, відриваючи їх від наших клубів і перетворюючи їх на хуліганів, коли в побуті у дорослих ще не стала повновладним господарем охайність. Центральний Комітет комсомолу кличе усіх піонерів, усіх школярів, усіх дітей, для кого дорогі інтереси нашої країни, – вперед!» [3, с. 5].

Таким чином, перед піонерською організацією України постало питання підвищення культурного рівня, поліпшення побутових умов дітей і населення. Піонерія України з великим завзяттям рушила в культурний похід. Звернення ЦК ЛКСМУ обговорювали на районних піонерських конференціях, на зборах загонів, у кожній ланці.

ЦК ЛКСМУ намітив велику програму культпоходу під гаслом «Боротьба за культурну зміну»: «Гарантія успіху – в дружній колективній роботі! У могутності нашого натиску – запорука перемоги! За письменність! За охайність! За здоров'я! За школу! Вперед!» [3, с. 5]. Програма культпоходу включала: роботу з організації навчання, створення клубів, дитячих кімнат, «червоних» куточків, оздоровлення побуту в кожній сім'ї («за окреме ліжко, за окрему миску, за окремий рушник»). Були також передбачені заходи щодо надання конкретної допомоги школі, по залученню дітей до участі в комсомольських суботниках, що проходили тоді по усій Україні. Зокрема, у листопаді 1928 р. напередодні жовтневих свят за активної участі піонерів було проведено Всесоюзний суботник на допомогу школі [9, с. 292].

Різномасштабні питання, пов'язані з організацією та проведенням культпоходу стали постійним предметом обговорення на сторінках піонерської періодики, зокрема, республіканського органу ЦБ КДР при ЦК ЛКСМУ – журналу «Дитячий рух» – висвітлювалися питання участі піонерії різних регіонів України у «штурмі неписьменності та некультурності» [2; 4; 5; 6; 8].

Про конкретні бойові справи піонерів свідчать вже перші повідомлення з місць про перші кроки культпоходу. Наприклад, журнал «Дитячий рух» (листопад 1928 р.) сповіщав про проведену культпросвітню роботу в Іванківському районі Харківської області: «Юні друзі товариства «Геть неписьменність» організували під час культпоходу 16 груп безграмотних. Колектив ЮП (юних піонерів – *Н.К.*) при заводі ХЭМЗ організував, групу безграмотних батьків у 20 чоловік і групу малограмотних дітей, що працюють у кустарів. Керують ними піонери старших груп. Заняття розпочалися з 25 вересня. Запис у групи не припинений. Піонерзагін 40 трудшкіл організував групу батьків у 20 чоловік, заняття почнуться з 10.X.1928 р. Ці та інші факти свідчать про широкий дитячий фронт проти неписьменності» [3, с. 16–17].

У рамках проведення культпоходу, окрім груп з боротьби з неписьменністю, в загонах створювалися так звані «побутові групи» («ядра», «легка кавалерія»), завдання яких полягало у вивченні побуту дітей у сім'ї, стану бібліотек, створенні дитячих куточків. З повідомлення про перші результати культпоходу в Жовтневому районі м. Києва: «Піонерія рушила в культпохід у передмісті району, до Сирцю. Основне завдання – охоплення

дітей навчанням у школі. Піонери ходять з учителями і вожатими з двору в двір і записують дітей у школу... До культурного походу приєднуються сирецькі діти, матері з немовлятами, і цей «рейд» перетворюється на справжню демонстрацію за освіту, культурну перебудову передмістя» [3, с. 18].

Документальним підтвердженням значного підйому піонерської організації, активної участі в культпоході усіх піонерів, свідчать матеріали бюлетенів, що випускалися районними штабами культпоходу. Так, «Бюлетень окружного бюро Артемівського районного штабу культпоходу юних піонерів» (№ 1 від 24 листопада 1928 р.) вийшов під такими гаслами: «Твердо стій на культурному посту», «Бий неписьменність і темряву» та ін. На першій же сторінці бюлетеня містилося звернення Окружного Бюро Комуністичного дитячого руху (Окрбюро Комдитруху) до всіх піонерів і школярів: «Культпобутовий похід почався. Оголошена жорстока війна неписьменності, хуліганству, бруді. Завдання кожного загону, кожної ланки, кожного юного піонера – бути енергійним борцем на культурному фронті» [1, с. 2]. Серед конкретних завдань, що ставилися перед усіма загонами та ланками – облік безграмотних, допомога в організації груп, «боротьба за мило, рушник, зубний порошок і щітку», збільшення підписки на періодичні видання, організація дитячих кімнат при ЖК (житлових комітетах – *Н.К.*), залучення так званих «неорганізованих» дітей до загонів, участь у комсомольських суботниках на допомогу школі та багато іншого. Закінчується звернення Окрбюро Комдитруху таким заклик: «Не повинно бути загону, що не вступив у ряди культурно-побутової армії! Не повинно бути жодного піонера-дезертира на культурному фронті! Стягуйте усі свої сили для рішучого удару по некультурності!» [1, с. 5].

До наступного номеру цього бюлетеня вже увійшли відгуки піонерських організацій з місць: повідомлення про їхні бойові справи на солеруднику ім. Свердлова; посадку 300 дерев у робочому поселенні Жовтневого району; організацію демонстрації та конференції «Проти пияцтва батьків» (в яких взяли участь 400 піонерів); проведення конкурсу з підписки на газети; організації роботи щодо забезпечення гарячих сніданків; шефство над сільською школою тощо.

У піонерській практиці 20–30-х років ХХ ст. була популярною боротьба за новий побут – боротьба з пережитками в суспільному житті і побуті. Піонери боролися проти лихослів'я, пияцтва, виступали за чистоту, охайність, гігієнічні навички. Про це переконливо свідчили, зокрема, стінгазети і плакати (як у цехах заводу, так і вдома): «Батько, кинь пити!», «Вимагаємо не пити горілку, а читати газети і відвідувати хату-читальню!», «Не заражай алкоголем дітей!» і т.п. В багатьох містах діти під керівництвом вожатих влаштовували великі демонстрації з подібними плакатами, що досить часто мало практичний результат: «вбираючи» комуністичні виховні ідеї в піонерських загонах, піонери прагнули виховати в такому ж дусі і своїх батьків [7, с. 107].

Як свідчить аналіз численних джерел, на кінець 20-х років ХХ ст.

піонерська організація України виросла від розрізнених загонів на окремих підприємствах та сільських клубах до масової політичної організації, яка здолала цілий ряд труднощів, пов'язаних з деяким відставанням змісту роботи від збільшених потреб і запитів дітей (станом на 1 січня 1929 р. в Україні налічувалося 550 000 піонерів [9, с. 293]). Зміст роботи піонерської організації еволюціонував від випадкових, в основному політичних завдань, що не завжди відповідали дитячому віку, до певної цілеспрямованої діяльності, що всебічно задовольняє запити дітей. Серйозний поворот стався у бік розвитку різноманітних форм діяльності – технічної, художньої, спортивної та іншої самодіяльності, яка збагатила піонерську організацію, зробила її потужним чинником в системі виховання підростаючого покоління. За цей період піонерська організація стала активним учасником соціалістичного будівництва, спрямованого на ліквідацію неписьменності, похід за культуру, за високий урожай і т.п. Така громадська, суспільно-корисна, соціально активна спрямованість праці вітчизняної піонерії стала основою її діяльності.

Підсумки цієї величезної роботи української піонерії відображено в рапортах I Всеукраїнському 18–23 серпня 1929 р. та I Всесоюзному (Харків, 9–15 серпня 1929 р.) зльоту піонерів [10; 11]. Як свідчить статистика, після проведення I-го Всесоюзного зльоту особливо посилилося зростання піонерської організації: якщо до його початку в рядах дитячого руху нараховувалося 550 тисяч осіб, то до червня 1930 р. – 850 000, а до вересня 1931 р. – 1 300 000 піонерів.

Наступні сторінки в літописі піонерії України свідчать про різноспрямованість її діяльності на виконання рішень всесоюзних та міжнародних піонерських зльотів. Серед цілого ряду невідкладних завдань (суспільно-корисна праця, участь у соціалістичному змаганні, індустріалізації країни, похід за високий урожай, інтернаціональна робота, краєзнавча робота тощо) першорядне місце посідали похід за культуру, ліквідація культурно-технічної відсталості, неписьменності, проведення загального обов'язкового початкового навчання і т.п.

У рапорті української піонерії VIII з'їзду ЛКСМУ (9 січня 1931 р.) серед основних досягнень (на будівництво піонерської МТС зібрано 40 тисяч карбованців та 7800 тонн металобрухту; розповсюджено державної позики на 1 мільйон карбованців; протруєно 4800 тонн насіння та закладено 22 тисячі кролятників тощо) наголошувалося про значні досягнення і в галузі культурного будівництва, зокрема – навчено грамоти 118 тисяч неписьменних та виділено 1000 книгонош [9, с. 297].

І це, як свідчать документальні дані, лише незначна частина проробленої піонерами роботи. Українська піонерія в цей період працювала в умовах подальших найбільших успіхів в соціалістичному будівництві, небаченого підйому ентузіазму, мас, подальшого зміцнення і зростання школи, введення загального обов'язкового початкового навчання. Піонерська організація на той час вже являла собою масову суспільно-політичну організацію дітей, що спрямовувала свою енергію на активну участь в громадському житті країни, на поширення свого впливу на маси дітей як у школі, так і поза нею.

Таким чином, культурний похід української піонерії, так званий «похід за культуру», став значним поштовхом до пошкваллення усієї роботи піонерської організації та підвищення дитячої соціальної активності, що, на

нашу думку, стало однією з важливих соціально-педагогічних засад організації дитячого руху кінця 20-х років ХХ ст.

З позицій сьогодення комуністичне виховання підростаючого покоління радянської епохи є складною й суперечливою. Не одне наукове дослідження присвячене негативному, пагубному впливу тогочасної адміністративно-командної системи, провідником ідей якої свого часу була піонерська організація. Проте основне завдання історико-педагогічного дослідження полягає в переосмисленні історичного виховного досвіду дитячого руху з позицій сучасної теорії виховання. Незважаючи на недоліки радянської системи виховання, врахування досвіду минулого має наукове та практичне значення, у тому числі – при обґрунтуванні соціально-педагогічного потенціалу, концепції діяльності сучасних структур дитячого громадського руху у системі соціального виховання та визначенні шляхів його ефективної реалізації в нових соціокультурних умовах. Означене коло питань може стати предметом наступних наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюлетень Окрбюро КДД, Артёмовск. Райштаб культпохода № 1. – Артёмовск, 1929. – 14 с.
2. Вожанчук С. Культпохід і виробництво / С. Вожанчук // Дитячий рух. – 1927. – № 12. – С. 36–37.
3. Дитячий рух. – 1928. – № 10. – С. 5–18.
4. Допомагаймо державі // Дитячий рух. – 1928. – № 12. – С. 35.
5. Залкінд А. Штурм неписьменности та некультурности / А. Залкінд // Дитячий рух. – 1928. – № 12. – С. 29–32.
6. Кіндратенко. Піонерство Польтавщини в культпоході / Кіндратенко, Назаренко // Дитячий рух. – 1928. – № 12. – С. 32–33.
7. Кудинов В. А. Большие заботы маленьких граждан. – М. : Молодая гвардия, 1990. – 238 с.
8. Культпохід Артемівського району // Дитячий рух. – 1928. – № 12. – С. 33–35.
9. Літопис піонерської організації України (1917–1941) // Піонерія України. 1917–1941 рр. : збірник. – К. : «Молодь», 1979. – 320 с.
10. Ф. 1. ВУЦИК. Оп. 5. Спр. 43. Об организации Всесоюзного слёта детских коммунистических организаций. Протокол заседания рабочей группы содействия Всесоюзному слёту юных пионеров при ЦИК Союза СССР. Проект постановления публичного заседания Всеукраинского комитета содействия пионерслёту, программа слёта, смета средств, 1929 р., 10 арк.
Ф. 1. ВУЦИК. Оп. 5. Спр. 36. Об организации комитета содействия Всеукраинскому слёту пионеров. Выписка из протокола заседания ВУЦИКа, 1929 р., 30 арк.